

VOLUNTARY WORK, VOLUNTEERING AND VOLUNTARY ASSOCIATIONS IN SOUTHEASTERN EUROPE, 1980-2000

LJUBLJANA, 22.-23. MAREC 2018

Maja Lukanc

Mednarodna delavnica *Prostovoljno delo, prostovoljstvo in prostovoljna združenja v jugovzhodni Evropi med letoma 1980 in 2000* je bila izvedena v okviru projekta *Prostovoljstvo v lokalnih skupnostih med poznim socializmom in liberalnim kapitalizmom: zgodovina prostovoljnih gasilskih društev v Nemčiji in vzhodni-srednji Evropi*, katerega nosilca sta Hannah Arendt inštitut za totalitarne študije v Dresdnu in Inštitut za jugovzhodno Evropo Univerze na Dunaju. Pri organizaciji delavnice je sodeloval še Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU), kjer je dogodek tudi potekal. Zbrane udeležence sta za začetek nagovorila Oto Luthar, direktor ZRC SAZU, in Tanja Petrović, predstojnica Inštituta za kulturne in spominske študije ter soorganizatorke posveta. Kot sta v uvodni predstavitvi poudarila Thomas Lindenberger, vodja projekta, in Ana Kladnik, glavna organizatorka dogodka, je bila delavnica namenjena raziskovanju in primerjavi preobrazb, ki so zajele prostovoljstvo na področju jugovzhodne Evrope ob prehodu iz socialističnega v postsocialističen svet. Ljubljanski delavnici bosta sledila še dva tovrstna dogodka, ki bosta izkušnjo transformacije prostovoljstva predstavila še iz češke in nemške perspektive.

Prvi vsebinski sklop delavnice, posvečen socialistični dediščini prostovoljstva, je odprl Nikola Baković (Giessen). V svoji predstavitvi je izhajal iz koncepta partizanskega turizma, ki se je pod organizacijsko taktirko jugoslovanske počitniške zveze in taborništva manifestiral predvsem v obliki spominskih pohodov in tako deloval kot katalizator medregionalnega in medrepubliškega prostovoljstva v socialistični Jugoslaviji. V osemdesetih je usahnila ekonomska podpora, iz katere se je tovrsten ritualni žanr napajal, hkrati pa je slabela tudi legitimnost

zgodovinske naracije, na kateri je celoten sistem partizanskega turizma temeljil. Na spominskih pohodih, ki naj bi sicer kot oblika spomske prakse krepili medrepubliško povezanost in panjugoslovansko identiteto, so se v tem času že začele pojavljati nacional(istič)ne vsebine. Militantni aktivizem taborništva in počitniške zveze, ki naj bi v času skupne države ohranjal spomin na boj proti fašizmu, pa je po razpadu Jugoslavije in izbruhu oboroženih spopadov ponovno oživel v službi nacije in domovine.

V okviru zaostrenih razmer ob prelomu tisočletja je nadaljevala Julia Nietsch (Pariz), ki je osvetlila prostovoljstvo v kosovsko-albanskih paralelnih strukturah na primeru Društva matere Terezije, ki je med kosovskim prebivalstvom skrbelo za nujno zdravstveno oskrbo. S pomočjo intervjujev s prostovoljkami omenjenega društva je prikazala, da je v okolju, ki so ga zaznamovali velika brezposelnost, odsotnost kosovskih javnih institucij in onemogočanje univerzitetnega izobraževanja, prostovoljstvo postalo oblika samopomoči, ki je posameznike navdajalo z občutkom namere in ponosa. Spremljala so ga tudi občutja dolžnosti in nuje, hkrati pa je bilo prostovoljstvo oblika protesta in aktivizma proti srbskemu vojaškemu in političnemu nasilju.

Kot zadnja v panelu je Anna Mathiesen (New York) na primeru hudih poplav, ki so Srbijo in okoliške države opustošile leta 2014, predstavila problematiko delovanja nevladnih organizacij, virtualnega prostovoljstva in dediščine socialističnih delavskih akcij v Srbiji. Slednje je primerjala s množičnimi iniciativami, ki so jih ljudje organizirali za pomoči potrebne v času poplav. Ob tem je ugotovila, da je bil v obeh primerih prostovoljcem skupen občutek ponosa ob sodelovanju in opravljenem trdem delu, ter prepričanje, da so akcije utelešenje duha tistega časa. Bistveno razliko je našla v dejstvu, da so bile socialistične delovne akcije organizirane z vrha, s strani države, medtem ko je bila pomoč ob poplavah pobuda prebivalstva, ki se je pojavila kot posledica odsotnosti državnih struktur, ki bi zagotovile potrebno oskrbo na terenu. Opozorila je, da kljub široki družbeni solidarnosti, akcije ob poplavah niso bile kolektivne, ampak individualizirane, odraz česar je bila med drugim velika prisotnost virtualnega prostovoljstva v obliki SMS pomoči.

Ob tem so imele nevladne organizacije omejeno vlogo, saj so jih zunanji dejavniki silili v določene predpisane modele delovanja, s tem pa jih odtujili od civilne družbe in zmanjšali njihovo sposobnost nudenja pomoči.

Drugi panel, ki je načel problematiko prostovoljstva in jugoslovanskih vojn v devetdesetih, je bil nekoliko okrnjen, saj se Zlatiborka Popov Momčinović (Sarajevo) s predstavitvijo o prostovoljskem kontekstu ženskega aktivizma v Bosni in Hercegovino delavnice žal ni mogla udeležiti. Odstotna je bila tudi Jelena Rupčić, a je njen referat o vplivu političnih sprememb na prostovoljstvo v osemdesetih in devetdesetih na primeru Rdečega križa v Puli na kratko povzel eden od moderatorjev panela Igor Duda (Pula).

Zato pa se je Ana Ljubojević (Zagreb) lahko toliko bolj natančno posvetila transformaciji mladinskega prostovoljstva v Srbiji. Analizira je, kako je na prehodu iz socializma v postsocializem prišlo do strukturnih sprememb v organizaciji prostovoljstva, pri tem pa se je osredotočila na institucionalno raven na eni in personalno raven na drugi strani. Na podlagi pričevanj prostovoljcev je ugotovila, da je bil prehod na infrastrukturnem in logističnem področju bolj ali manj enostaven, ohranile so se povezave in sodelovanje z mednarodnimi organizacijami, z večjih težavami pa se niso soočali niti pri novih oblikah pridobivanja finančnih sredstev. Na personalnem nivoju se je posvetila motivacijskim dejavnikom, ki so posameznike spodbudili k prostovoljstvu. Med intervjuvanci so prevladovali individualni in praktični dejavniki, pri tem velja izpostaviti pogosto željo po potovanju v tujino, medtem ko so bili kolektivni dejavniki s humanitarno dimenzijo redkeje prisotni.

Tretji sklop je obravnaval vlogo prostovoljstva in prostovoljnih organizacij v lokalnih strukturah okoli leta 1990. Rade Rajkovčevski (Skopje) se je kot prvi referent posvetil vprašanju, kako oblikovati obstojen model civilne zaščite, ki temelji na široki participativni akciji prebivalstva, pri tem pa kot primer predstavil jugoslovanski koncept splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite. Prikazal je njegov razvoj, od postavitve na pravne temelje konec šestdesetih, do dejanske

implementacije koncepta, ki se je konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih kazala v obliki množičnih urjenj. Ta so bila venomer tematsko obarvana, da bi tako v večji meri spodbudila mobilizacijo skupnosti. Zaključil je z mislijo, da je bilo v južnih predelih bivše Jugoslavije, zaradi odsotnosti avstro-ogrske dediščine, težje vzpostaviti učinkovit model prostovoljstva kot dopolnilnega dela civilne zaščite, kar se v makedonski družbi odraža še dandanes.

To ugotovitev je dobro dopolnila predstavitev Ane Kladnik (Dresden), ki je geografski okvir prenesla na sever bivše jugoslovanske države in se osredotočila na prostovoljna združenja in reorganizacijo sistema civilne zaščite v slovenskih lokalnih skupnosti na prehodu v samostojno državo. Pod drobnogled je na eni strani vzela zvezo prostovoljnih gasilcev, z dolgo tradicijo in številnim članstvom, na drugi strani pa tedaj manj uveljavljeno civilno zaščito. Konec osemdesetih je bil odnos med obema organizacijama problematičen, saj so bili prostovoljni gasilci obravnavni kot podizvajalci civilne zaščite. Do preobrata je prišlo leta 1990, ko so nemajhen del slovenskega ozemlja prizadele hude poplave, ki so pokazale, da obstoječ sistem civilne zaščite ni primerno deloval. Tako so tekom sledečih let že samostojne slovenske oblasti številne naloge in pooblastila, za katere je bila v lokalnih skupnostih socialističnega sistema pristojna civilna zaščita, postopoma prenesle na enote (prostovoljnih) gasilcev.

Pri preučevanju prostovoljnega dela se ne moremo izogniti vprašanju o njegovi percepciji s strani prebivalstva in prav tej problematiki se je posvetil zadnji sklop delavnice. Brunilda Zenelaga in Klodiana Beshku (Tirana) sta na podlagi preliminarnih izsledkov raziskave osvetlili pomen volje pri prostovoljnem udejstvovanju. Zaznali sta, da je v času transformacije političnega sistema v Albaniji prišlo do diskontinuitete s preteklostjo, v tem procesu pa je odločilno vlogo igrala država. V socializmu so bile organizacije, ki so se ukvarjale s prostovoljstvom, pod strogim državnim nadzorom. Po padcu režima je zunanja kontrola izginila, v večji meri pa tudi institucionalni okvir prostovoljstva, saj nova civilna družba ni prevzela potrebne iniciative. Posledično se v albanski družbi dandanes kaže neskladnost v odnosu do prostovoljstva; medtem

ko je med pripadniki starejših generacij ideja prostovoljstva globoko zakoreninjena, se mladi redko udeležujejo prostovoljnih dejavnosti, v njih pa vidijo predvsem praktično vrednost. Zato si morajo albanske nevladne organizacije prizadevati prostovoljstvo prikazati v trendovski luči.

Kaj se dogaja z jugoslovansko dediščino prostovoljnega dela v političnih sferah današnje Srbije, se je spraševala Tanja Petrović (Ljubljana). Tako kot Anna Matthiensen je za prelomno točko prepoznala uničujoče poplave leta 2014, ko se državne institucije niso primerno odzvale na krizno situacijo, je pa zato toliko večji angažma pokazalo srbsko prebivalstvo. Izpostavila je velik pomen med prostovoljci močno prisotnega občutja, da lahko s svojo pomočjo učinkovito prispevajo k izboljšanju situacije, čeprav je bila ta težavna. Ob tem so se pojavile številne reference na jugoslovansko ikonografijo, mladinske delovne akcije in udarništvo, kar je hitro izrabila srbska politika in tako pokazala pragmatičen odnos do socialistične dediščine prostovoljnega dela. Hkrati z omenjeno revitalizacijo je potekal tudi preobrat v morali samega prostovoljnega dela, ki je v Srbiji postalo med drugim pogoj za prejemanje socialnih prispevkov, s tem pa se je nadaljeval proces prelaganje bremena odgovornosti (z) države na posameznika in poudarjanje individualne krivde za sistemske težave.

Delavnico je za konec vsebinsko zaokročila okrogla miza, na kateri je pet govorcev pod taktirko Ane Kladnik umestilo prostovoljstvo v širši kontekst procesa transformacije oziroma tranzicije na območju jugovzhodne Evrope. Jure Gašparič z Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani je osvetlil historiografske izzive raziskovanja postsocialistične tranzicije in predstavil nekaj možnih metodoloških pristopov. Ljubica Spaskovska iz Univerze v Exterju in Tanja Petrović sta se dotaknili vprašanja, kako so različne izkušnje transformacije v bivših jugoslovanskih republikah zaznamovale današnjo percepcijo socialistične dediščine. Tanja Rakar iz Fakultete za družbene vede v Ljubljani je predstavila razvoj prostovoljnih organizacij v postsocialistični Sloveniji, medtem ko je Thomas Lindenberger povzel ugotovitve posveta in prispeval nekaj zaključnih misli. Izpostavil je, da prostovoljstvo v komunističnem

kontekstu danes pogosto vzbuja sumnjo nepristnega, vsiljenega prostovoljnega dela, in posledično opozoril, da bi se nam ne glede na obliko mobilizacije kot bistveno vprašanje moralo zastavljati, ali in zakaj so udeleženci prostovoljnih dejavnosti v svoji izkušnji našli smisel. Referenti so v svojih predstavitvah prikazali veliko različnih vrst in oblik prostovoljstva, ki lahko vznikne spontano, kot odgovor na izredne izmere ali kot odziv na vsakdanje stiske v okviru institucionalizirane filantropije; lahko postane nadomestilo za plačano delo bodisi način pridobivanja izkušenj. V vsej njegovi raznolikosti pa ne smemo spregledati pomembne funkcije, ki je do določene mere skupna vsem oblikam prostovoljstva – da ustvarja primerno okolje za oblikovanje družbene kohezivnosti. Ljubljanska mednarodna delavnica je prinesla številna nove uvide na temo prostovoljstva in obetamo si lahko, da bo postavitve problematike v češki in nemški kontekst pridobljena spoznanja še dodatno nadgradila in dopolnila.